

Fig. 1. Ydre, set fra sydøst. NE fot. 1988. - *Exterior seen from the south-east.*

AVNSØ KIRKE

SKIPPINGE HERRED

Kirken er bygget som privat kapel til den kongeligt ejede Avnsøgård (Angxethorp), der nævnes første gang i Kong Valdemars jordebog (1231).¹ Området, der lå i den nordvestlige del af det store Læsøholm sogn, blev ifølge Roskildebispens jordebog senere udskilt som et selvstændigt sogn (Agnesiæ),² hvis befolkning har søgt kirkelig betjening i gårdens kapel, mens man i den resterende del fortsatte med at benytte Læsøholm kirke, nu kaldet Holmstrup (s. 1789). Oprettelsen af det nye sogn synes at have fundet sted i tiden mellem 1323 og jordebogens affattelse i 1370'erne.³ 1453 nævnes kirken som *anneks* til Viskinge (s. 1857), hvilket fortsat er tilfældet.⁴ 1567 omfattede sognet kun 18 tiendeydere.⁵ Gården (og kirken) var efter reformationen fortsat i kongeligt eje og benyttedes især ved jagter i det skovrige terræn, bl.a. af Frederik II, der 25. juli 1582 tillod kirkeværgerne indtil videre at oppebære kongetienden til kirkens

bygning.⁶ Senere, under Christian IV, fik lensmanden på Kalundborg, Steen Brahe, 29. marts 1619 befaling til at istandsætte den brøstfældige kirke med hjælp fra lenets kirker.⁶ 29. aug. 1699 solgte kongen jus patronatus et vocandi for såvel Viskinge som Avnsø til historikeren, kancelliråd Niels Slange (jfr. taltertavle, altersølv og klokke),⁷ og kirken havde herefter samme tilhørsforhold som hovedkirken indtil overgangen til selveje 2. febr. 1911. 16. sept. 1931 ansøgte menighedsrådet med henvisning til kirkens afsides beliggenhed samt fugtighed og ubekvemme begravelsesforhold om tilladelse til at lukke den og i stedet opføre en ny på annekskirkegården ved Gammel Svebølle (s. 1917). Ønsket blev imødekommet, men ifølge skrivelse fra Kirkeministeriet 26. okt. 1933 på betingelse af, at den gamle kirke bevaredes som begravelseskapel og vedligeholdtes af menighedsrådet efter synslovens bestemmelser. Alligevel kom

Fig. 2. Kirke og herregård, set fra Avnsøs søndre bred. HJ fot. 1989. - *Church and manor seen from the southern shore of lake Avnsø.*

kirken snart i forfald, og o. 1950 var der planer om at nedbryde ødekirken og lade den genopføre i købstadsmuseet Den Gamle By i Århus. Tanken blev dog afvist, og 1952 gennemførtes en stærkt tiltrængt istandsættelse på menighedsrådets og statens bekostning.

Kirken ligger i nær tilknytning til herregården og udgør således med sin beliggenhed umiddelbart øst for det store ladegårdsanlæg del af en større helhed. Den nuværende Avnsøgård og

dens udlænger stammer ganske vist fra den senere del af 18- og første halvdel af 1900'erne, men den overordnede situation har næppe ændret sig væsentligt gennem århundrederne (jfr. fig. 3).⁸

Gård og kirke ligger lavt i det stærkt bakkede og vandgennemstrømmede landskab ved den nordlige bred af Avnsø. Den ældre topografiske situation er i dag ændret på et væsentligt punkt, idet bygningerne oprindeligt rejstes på et lille, østover faldende næs mellem den i 1800'erne ud-

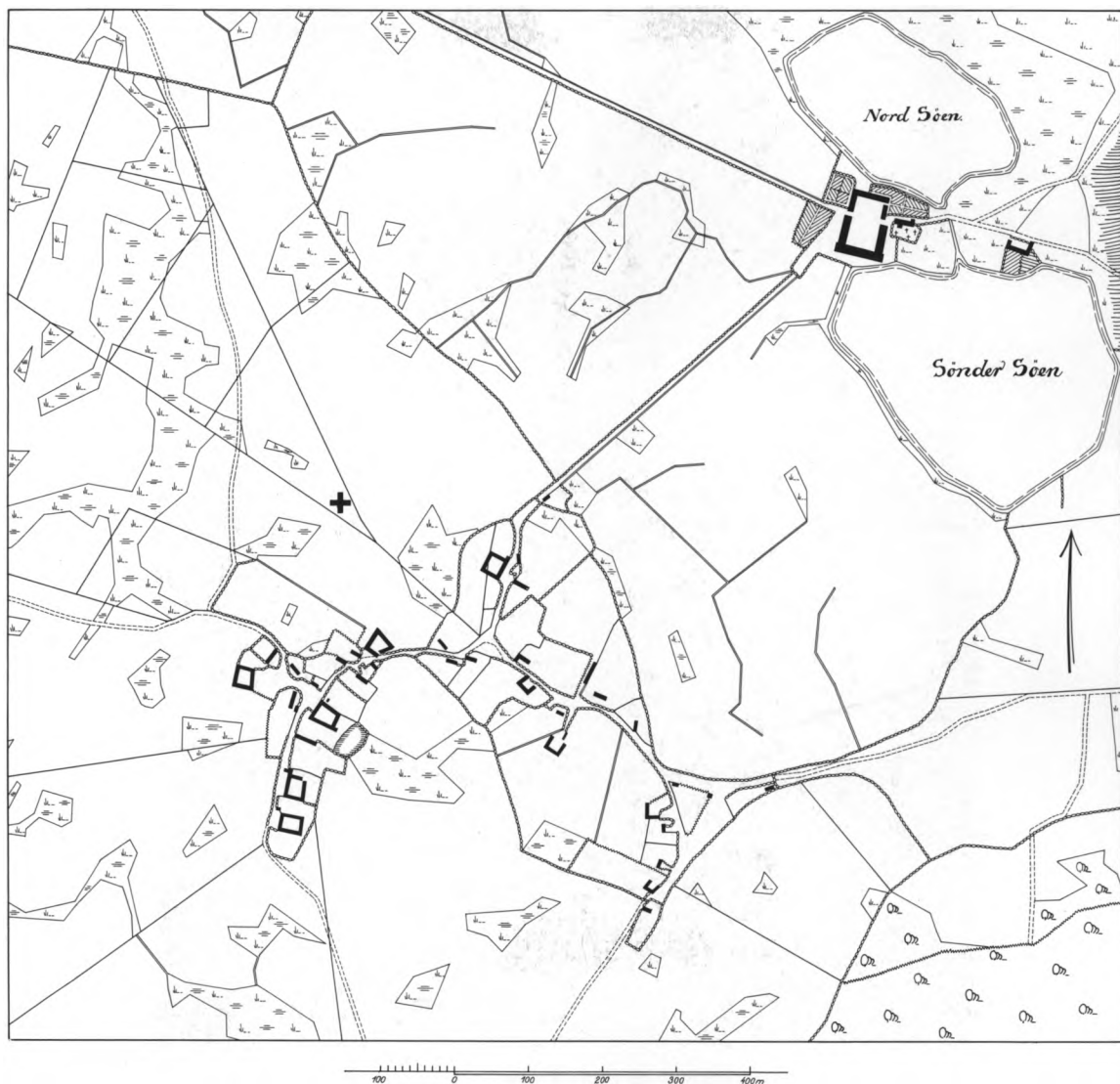
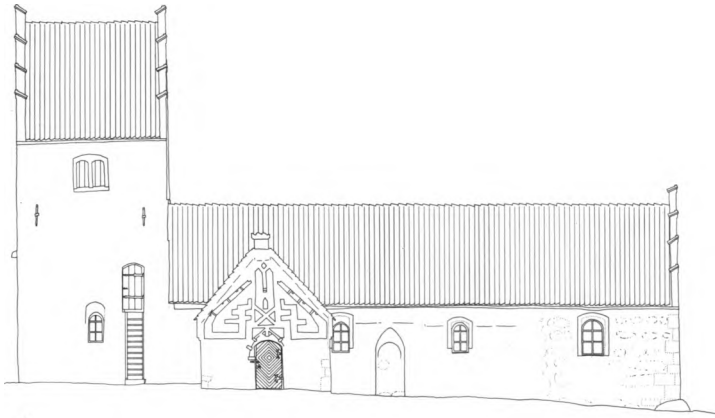

Fig. 3. Plan afjordene omkring Avnsøgård med den middelalderlige kirke og Gammel Svebølle. Den nye kirkes omtrentlige beliggenhed vest for landsbyen er angivet med et kors. Målt af Voigt og Buchhave 1807-08, kopieret af Jørgen Wichmann 1989. - Map of land round Avnsø Manor with the medieval church and Gammel Svebølle. The approximate position of the new church to the west of the village is signified by a cross.

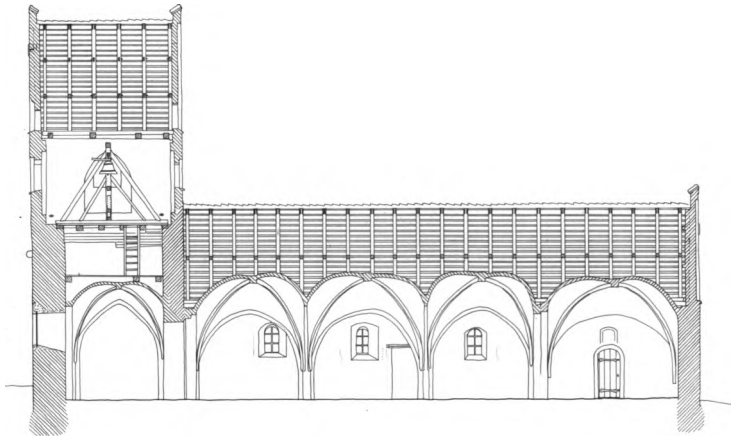
tørrede nordre sø og den eksisterende mod syd. Nord for kirken løber en vej, som fra det oprindelige vadested mellem søerne endnu i dag fører direkte ind på gårdspladsen og herfra fortsætter mod syd som en trækranset allé mellem herregården og Gammel Svebølle.

Kirkens plads i denne helhed forklarer den usædvanlige omstændighed, at der kun findes kirkegård syd og øst for kirken, idet den ovennævnte vej tangerer kirkens nordside. Kirkegår-

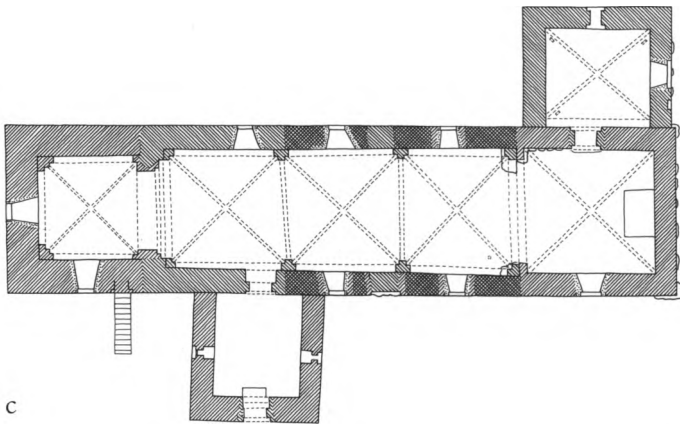
den nævnes tidligst 1620⁸ og senere i århundredet 1662,⁹ da ringmuren trængte til reparation. Det må derfor være enten en udvidelse eller ændring af beliggenhed, når det i præsteindberetningen 1758 berettes, at Avnsøgårds ejer i tiden 1692-1703, landsdommer Wilhelm Deichmann, gav et lille stykke jord hegnet af stengærde til kirkegård, hvorpå det første lig blev begravet 29. marts 1702.¹⁰ 1824 siges kirkegården at være alt for lille til sognet og ønskedes følgelig ud-

a

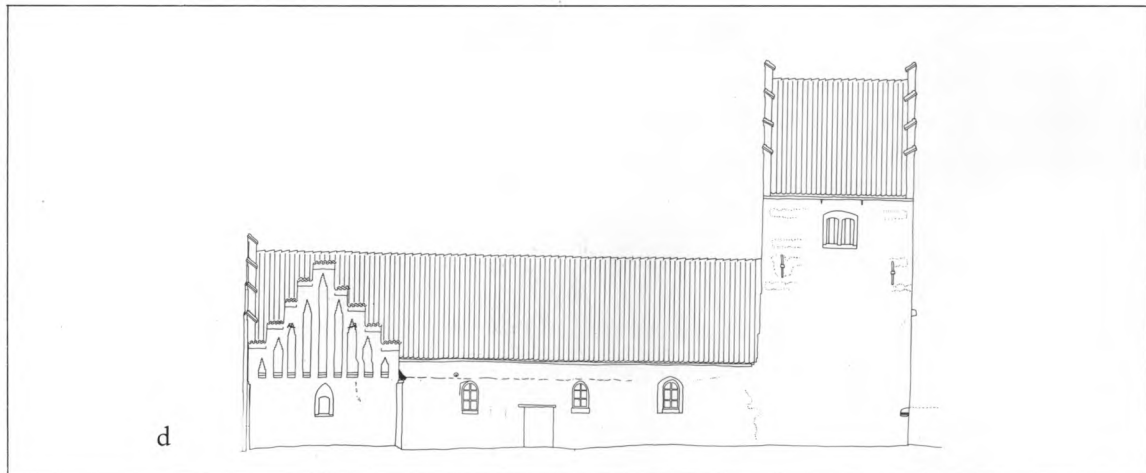
b

c

Fig. 4a-d. Opmålinger. 1:300. a. Sydfacade, b. Længdesnit, set mod nord. c. Plan (signaturforklaring s. 9). d. Nordfacade. Fig. 4a-b og d er målt og tegnet af Jørgen Ganshorn Nielsen 1980. Fig. 4c er målt af Per Godtfredsen 1966 og tegnet af Marianne Nielsen 1989. - Measured drawings. 1:300. a. South facade, b. Longitudinal section seen to the north, c. Ground-plan. Key on p. 9. d. North facade.

videt, især mod øst, men også mod syd. Anmodningen blev opfyldt året efter, og 1832 var den udvidede kirkegård planeret. 1870 gennemførtes en ny udvidelse,¹¹ og 1892 den seneste i rækken,¹² hvorved arealet strakte sig næsten helt ned til søen.¹³ Naboskabet til søen og den lave beliggenhed bevirkede, at grundvandet stod højt i gravene - et forhold, som udtrykkeligt fremføres som et af motiverne bag ønsket om at nedlægge kirken. Efter 1933 synes kirkegården hurtigt at være kommet i forfald og var det endnu 1966.¹⁴ I dag fremtræder den som et parklignende anlæg med spredte træer - birk, lærk og eg - mellem gravstenene rundt omkring på det græsklædte areal. Fugtigheden er heller ikke længere til gene, da søens vandspejl er væsentligt sænket i nyere tid.

Kirkegården *hegnes* af kløvstensmure fra udvidelsen 1892.¹² De står afdækket med vingesten og er blanke mod det ydre, men hvidtede indvendig. Den eneste indgang er en jerntremmelåge i vest tæt ved tårnets søndre hjørne. - I 1600'rne synes kirken at være hegnet af regulære mure ifølge det 1662 opregnede materialebehov (800 mursten, 3000 tagsten) til nødvendig reparation.⁹ Fra o. 1700 og endnu i 1800'rne var den lille kirkegård imidlertid afgrænset af et *†stengærde*.¹⁵

1620 stod der på kirkegården et *"[bindingsværkshus, som benyttedes af herregården til salt-hus.*⁸ 1921 imødekom synet et ønske om opførelse af et *†nødtorfshus* ved nordre ringmur.¹²

BYGNING

Kirkens oprindelse som gårdkapel for en stærkt begrænset, til dels ikke-fastboende menighed forklarer anlæggets beskedne dimensioner samt tillige en bygningshistorie, der i sin ældste fase er behæftet med usikkerhedsmomenter og atypiske træk, hvorimod de yngre afsnit fra tiden efter den nye status som sognekirke frembyder et ganske velkendt udviklingsforløb.

Kirken fremtræder nu som et langhus, hvis midterste del må opfattes som levn af et skib, hvortil har sluttet sig et senere nedrevet kor. Denne ældste stenkirke, muligvis rejst i 1200'rne, er herefter forlænget mod vest og ydermere udstyret med et våbenhus ved forlængelsens sydside. I senmiddelalderen, snarest i 1400'rnas anden halvdel, er koret revet ned og erstattet af det nuværende langhuskor, ligesom et tårn i vest formentlig er opført i samme byggefase. Koret er i 1500'rnas første årtier udstyret med et sakristi på nordsiden, og endelig har man ombygget våbenhuset og givet det en let forhøjelse. Orienteringen er omtrent solret.

†Trækirke? En stavplanke, genanvendt som overligger i den blændede norddør (s.d.) stammer fra en forsvunden træbygning, muligvis en forgænger for den ældste stenkirke.

De bevarede sidemure fra den *ældste stenkirkes skib*, står dækket af puds og hvidtekalk, hvilket umiddelbart vanskeliggør en nærmere vurdering af murværket og dets enkeltheder. Det fo-

rekommer dog mest sandsynligt ud fra en sammenligning med det sjællandske kirkebyggeris almindelige udviklingsforløb i middelalderen at tolke sporene af skibets ældste døre (bortset fra den nordre), vinduer og murkrone som resultat af senere ændringer.¹⁶ Mere sikker viden om disse forhold vil man dog kun kunne opnå gennem en arkæologisk undersøgelse omfattende afbankning af vægbeklædningen.

Under alle omstændigheder er det dog let at se, at skibet er bygget af *marksten*, suppleret med lidt *tegl*. Hjørnerne har rimeligvis været sat af de samme kvadre, som senere er udflyttet ved diverse forlængelser. Den eneste detalje, som kan antages at være oprindelig, er den allerede i middelalderen og før hvælvslagningen blændede (†)norddør, som påvistes ved restaureringen 1952-53. Den lave, firkantede dør har afdækning af planker, der mod det indre fremtræder som et 10 cm tykt og 150 cm langt stavbygningstømmer; udvendig ses vangerne at være af munkesten.

Det ældste skib har været et rum af forholdsvis beskedne dimensioner, ca. 9,3 x 4,8 m, og således proportioneret nogenlunde som to kvadratiske fag. Såfremt norddøren har været den eneste indgang, anbragt bekvemt i forhold til gården og landevejen, svarer dette til adgangsforholdene ved en anden vestsjællandsk gårdkirke, Frydendal, opført 1457 (s. 849f.). I øvrigt

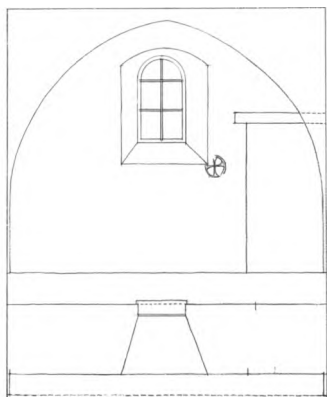

Fig. 5. Plan og opstalt af kirkens nordvæg i tredje fag med dør (s. 1906) og findvielseskors (s. 1912). Målt og tegnet af Aage Herløw 1954. 1:100. - *Ground-plan and elevation of the third bay of the church's north wall with door and †consecration cross.*

er dørstedet rykket så langt mod øst, at det formentlig altid har været flankeret af to vinduer. En sådan centralisering af skibets indgange synes karakteristisk for adskillige sene landsbykirker, hvor den romanske tradition er vejet for andre tendenser.¹⁷

Ændringer og tilføjelser. Inden hvælvslagningen er der foretaget en *ombygning af skibets mure*. De øvre dele af skibets bevarede sidemure er således fornyet med munkesten, suppleret af marksten i bagmurene. Den ombyggede murkrone spænder over seks skifter i nord mod fire i syd og afsluttes med falsgesims. Det fremgår utvetydigt, at der er tale om en ændring, idet den teglbyggede murkrone i øst ses at være bygget op mod en senere forsvunden bygningsdel, nemlig skibets triumfgavl, der fjernedes ved nedrivningen af det oprindelige kor. - Da der ikke ses spor efter bjælkehuller i de pudsede overvægge, må †loftsbjælkerne have hvilet på murkronen.

Om det nærmere tidspunkt for og årsagen til ombygningen kan der kun gisnes. Det er fristende at opfatte den som led i en istandsættelse af gårdkirken, motiveret af dens nye status i 1300'rne og da tillige omfattende indsætningen af en (†)syddør overfor den nordre og beregnet til sognefolket. Denne dør er af munkesten, rundbuet og med ydre spidsbuet spejl, mens den indvendige anslagsniche afdækkes af planker, som sidder ca. 40 cm højere end norddørens.

Den »moderniserede« gårdkirke har snart været for lille og endnu i 1300'rne må en *vestforlængelse* af skibet være sat i værk. Materialet er rå marksten, der udvendig kun dækkes delvis af udglattet fugemørtel, mens der mod det indre ses kvaderridsning og hvidtet puds; i fugerne er indtrykket småsten og teglbrokker. I forbindelse med udvidelsen har man blændet skibets relativt nye syddør (med marksten) og flyttet indgangsdøren til det nye afsnit - et forløb, som bl.a. kendes fra nabokirken i Holmstrup (s. 1795). Den nye dør, som fortsat er i brug, svarer i udformning til den ældre syddør, blot sidder anslagsnichens plankedække en anelse højere. Vestforlængelsen forsynedes i nord med et rundbuet, bredt smiget vindue, hvis ydre omrids spores under hvidtekalken og måler 143 x

Fig. 6. Indre, set mod øst. NE fot. 1989. - *Interior to the east.*

100 cm. Vestgavlen er bevaret, og forlængelsen har stået med træloft i fortsættelse af det gamle skibs. Den blanding af runde og spidse buer, som karakteriserer vestforlængelsen, kendes fra en række landsbykirker, der henføres til tiden efter 1250 og til 1300'rne.¹⁸

I løbet af 1400'rne har man indbygget tre fag *hvælv* i det forlængede skib, hvilende på væg- og hjørnepiller uden vederlagsmarkering. De helstens brede skjoldbuer er kun svagt tilspidsede, og de halvstens brede gjordbuer næsten rundbuede; ribberne er ligeledes halvstens, og der er i de to østlige fag lette overribber med trinkamme.

Våbenhuset (fig. 7) er formentlig kirkens ældste tilbygning og eneste adgang til lofterne efter hvælvslagning i skibet. Bygningen, der sent i middelalderen blev ombygget og let forhøjet, er opført af marksten og nogle veltildannede hjørnekvadere foruden tegl i de yngre partier. Sidemurene, der er forhøjet med falsgesims, har bevaret sine små glugger: en sten brede og med spærformet afdækning. Både ud- og indvendig indrammes de af blændinger, afdækket med vandret overligger af granit (indvendig i øst dog afløst af fladbuget stik). I den vestre af de nu åbentstående glugger ses en ældre, profileret træramme. Døren synes efter levn af stik på in-

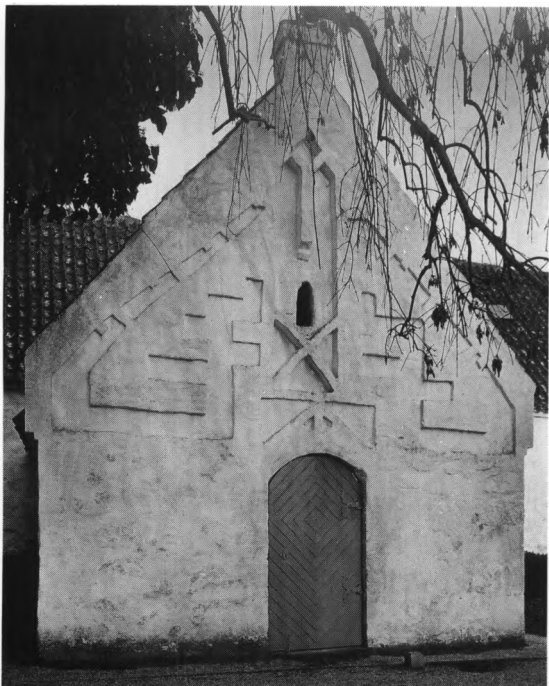

Fig. 7. Väbenhusets gavl (s. 1907). M. Mackeprang fot. 1931. - *Gable of the porch.*

dersiden at have været rundbuet og smallere. Senere, muligvis i forbindelse med den ovennævnte ændring, er den udvidet til en fladbuet, ud- og indvendig falset åbning, hvis vestre vange er borthugget i 1700'rne? (sml. dørfløj nr. 3).

Väbenhusets mest markante enkelthed er dog den ombyggede taggavl, som pranger med en »ganske vanvittig blændingsdekoration« (Mackeprang). Den oprindelig noget lavere taggavl af marksten står i øvrigt intakt mod loftsrumsrummet, men er udvendig indkapslet i den nye. Med udgangspunkt i en højblænding, afdækket med tvedelt spærstik og toprude, hvortil kommer krydsstillede sten og båndblænding, har den uskoledede håndværker skabt en labyrintisk komposition, hvis nærmeste parallel synes at være väbenhusgavlen i Grandløse ved Holbæk.¹⁹ Højblændingens lille aftrappede glug kan være oprindelig, men er dog ændret ved ombygningen. Ved en eftermiddelalderlig reparation er gavlens kamme gjort stejlere og afsluttet med en lille toptinde, som muligvis afløser en lignende forgænger.

Langhuskoret synes at have erstattet det oprindelige alterhus engang i 1400'ernes anden halvdel. Murene hviler på en markstenssyld, der navnlig træder frem ved gavlen. Herudover er materialet marksten og tegl muret i bæltet både ude og inde (jfr. fig. 9). Naturstenene er rimeligvis i det væsentlige genanvendt materiale fra den nedrevne forgænger, hvilket da tillige må gælde de hjørnekvadere, som er udflyttet såvel herfra som fra skibets østgavl. Flankemurene afsluttes med falsgesimser, og den vinduesløse korgavl krones af syv spidsbuede højblændinger under tilsvarende antal let brynede kamtakker; på gavlens inderside er en halv stens fremspringende midterforstærkning.

Omkring det eksisterende sydvindue anes omridset af den oprindelige åbning, som var fladbuet og falsset (jfr. fig. 4a og 11). Det er bemærkelsesværdigt, at der har været et tilsvarende vindue mod nord, blot mindre. Dets blændede åbning spores indvendig over sakristidøren (sml. fig. 4b), og det er ydermere synligt fra tilbygningens loftsrumsrum. Her bemærker man tillige, at langhuskorets murværk oprindeligt har stået blankt uden puds som skibet.

Det indre dækkes af et samtidigt hvælv, hvilende på rundbuede forlæg, dog er der mod skibets hvælv muret en helstens bred, spids gjordbue; ribberne er halvtstens, og der er lette overribber med trinkamme.

Tårnet er antagelig jævngammelt med langhuskoret, hvilket synes at fremgå af såvel materiale (genanvendte kvadre og kragsten) som overensstemmelse i dekorative former (blændingsgavle). Tilbygningen som sådan synes bygget i to etaper, idet murene til og med det lave mellemstokværk næsten udelukkende er af marksten, mens de fra klokkestokværket kun er halvt så svære og muret i bæltet af marksten og tegl. I den nedre del, som hviler på en nu jorddækket markstenssyld, ses udvendig på nordvesthjørnet en genanvendt, profileret granitkvader (fig. 23), muligvis en *kragsten*? fra det nedrevne kor: Over skråkant en gnidret profil, sammensat af hulkel, der ved to platter er skilt fra rundstave.

Det hvælvede tårnrumsrum synes ikke planlagt i

Fig. 8. Kirke og herregård, set fra nordøst. M. Mackeprang fot. 1931. - *Church and manor seen from the north-east.*

sin nuværende form. Dette fremgår af, at hvælvet mod sædvane ikke hviler på forlæg, men falsede piller og helstens brede skjoldbuer af spids form; dog mangler sidstnævnte i øst, hvor kappen er samhørende med den spidse tårnarkade, der har fals mod skibet og fremtræder som en fortsættelse af skjoldbuen her; ribberne er kun kvartstens brede. Rummet belyses nu af to sekundære jernvinduer fra 1871? svarende til kirkens øvrige. Antagelig har der oprindeligt kun været et i vest, hvor der udvendig anes et spidsbuet stik, vel fra et spejl over den fladbuede? lysåbning. Over det søndre vindue ses et kurvehanksbuet stik, men af små gule sten og følgelig eftermiddelalderligt.

Adgangen til de øvre stokværk sker ad en fritræppe i syd, der leder op til en fladbuet, udvendig falset overdør. Det lave, mørke mellemstokværk har trægulv, hvis brædder bæres af nord-sydgående bjælker, umiddelbart over hvælvkapperne. I klokkestokværket er der mod alle fire verdenshjørner et glamhul, bestående af fladbuede, koblede åbninger, der udvendig ind-

fattes af fladbuet spejl og mod rummet åbner sig i en dyb, spidsbuet spareblænding. Midterposten i vestre glamhul er fornyet; antagelig har den været fjernet i forbindelse med indhejsning af klokker.

Flankemurene afsluttes med dobbelt falsgesims, mens de øst-vestvendte taggavle prydes af syv spidsbuede højblændinger under samme antal let bryndede kamtakker; midterblændingen er bredere og har i vest tvedelt stik, samlet på en halvstens bred hængestav med konsol. Begge gavle har ved foden bevaret de karakteristiske to skifter høje, gennemløbende bomhuller, der i hjørnerne er diagonaltstillede og beregnet til ud-rigning af et selv bærende stillads. Herover findes i begge gavles midterste blænding en fladbuet luge til betjening af et sådant højtsiddende stillads; ydermere brydes østgavlen af to små glugger foroven under stikket.

Sakristiet er efter sin blændingsgavl at dømme tilføjet i begyndelsen af 1500'rne.²⁰ Tilbygningen er opført i en blanding af marksten og tegl; førstnævnte materiale er bl.a. benyttet til den

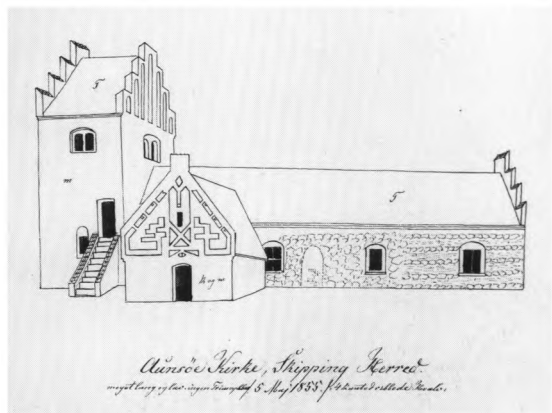

Fig. 9. Kirken, set fra syd. Tegning af Burman Becker, dateret 5. maj 1855. Det kongelige Bibliotek. - *The church seen from the south. Drawing by Burman Becker, dated 5th May 1855.*

fremspringende syld og de kvadersatte hjørner, sidstnævnte til vinduer, hvælv og taggavl. Side-murene har falsgesimser, og taggavlen står med ni høj blændinger under let brynede kamtakker. Blændingerne karakteriseres af et stejlt, aftrap-pet stik, således som det kendes fra en sjællandsk gruppe, der er velrepræsenteret på Holbækegenen. I gavlen er der et lille, 1981 genåbnet vindue under ydre spidsbuet spejl, og i østvæggen anes levn af oprindeligt fladbuet vindue omkring det nuværende. Umiddelbart syd for vinduet ses et forsænket, helstens dybt felt, 30 x 30 cm, hvis funktion er uvis.

Det indre overdækkes af samtidigt hvælv, hvilende på forlæg undtagen mod koret, hvor der er en helstens bred, rund skjoldbue. Ribberne er halvstens, og der er små rektangulære spygat i sviklerne. Forbindelsen til koret sker gennem en fladbuet til begge sider faset dør.

Eftermiddelalderlige reparationer og ændringer. Det fremgår af de s. 1905 omtalte initiativer, at kirken, hvis økonomiske grundlag var beskedent, tidligt har haft behov for mere omfattende istandsættelser. Således fandtes kirken år 1700 at være »brøstfældig på hvælving og tømmerværk«,²¹ og i 1800'ernes andet og tredje årti nævnes uspecificerede reparationsarbejder på kirken, »som lider under lav og fugtig beliggenhed«. ¹¹

1843 ønskedes opgangen til tårnet og taget over denne bygningsdel repareret.¹¹ Formuleringen kan tolkes, som om der da fandtes et *†trappehus?*, omend i så fald sekundært og ved reparationen afløst af en muret *†trappe*, som ses på Burman Beckers tegning (fig. 9). 1895 var sidstnævnte fjernet til fordel for en *†fritrappe* af træ, parallelt med tårnet; endelig er denne i 1900'rne afløst af den nuværende.

I 1800'ernes anden del, muligvis 1871,²² har kirken været underkastet en *hovedrestauration*, som navnlig kan aflæses af de rundbuede jernvinduer, der er indsat i langhus, sakristi og tårn. Efter opførelsen af den nye kirke 1934 (s. 1917) kom den middelalderlige bygning snart i forfald:²³ 1950 blev situationen kritisk, idet murene nu slog revner, og taget gav efter. Herefter gennemførtes de nødvendige *sikringsarbejder 1952-53* ifølge forslag, udarbejdet af arkitekt Aage Herløw. Arbejdet, der muliggjorde en række vigtige bygningsarkæologiske iagttagelser, omfattede istandsættelse af murværk med understøbning og dræning, oplægning af armerede betonbjælker på langhusets murkroner, forsynet med tværgående jernankre og nedtagning af eksiste-

Fig. 10. Kirken under restaurering, set fra nordøst. Aage Herløw fot. 1952. - *The church during restoration.*

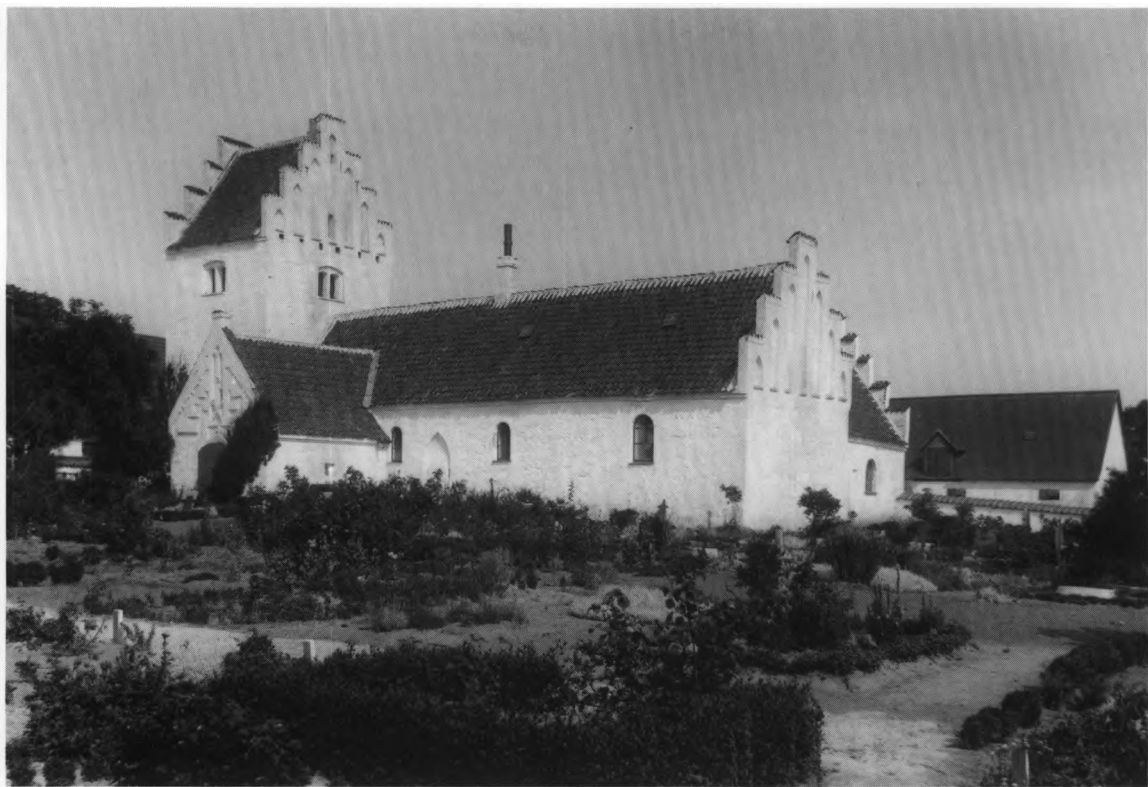

Fig. 11. Ydre, set fra sydøst. P. Flauberg fot. 1896. - Exterior seen from the south-east.

rende tagværk, genopsat i fornyet tilstand med tage af vingesten. - 1981 blev de fortsatte fugtgener i ødekirken søgt afhjulpnet, bl.a. ved genåbning af sakristiets nordre vindue.

Gulvene er hovedsagelig af gule mursten, der i langhus og sakristi er lagt på fladen, mens de er kantstillede i våbenhuset. I tårnrummet ligger derimod store røde sten på fladen. Denne situation synes længe at have været gældende. Således fremhævedes det 1827,¹⁵ at »gulvet bør være af brændte sten, da det formedelst kirkens fugtige og lave beliggenhed snart forrådner, når det er af brædder«; dog var der et hævet bræddegulv foran altret, omtalt 1862¹² og 1905²⁴.

†*Gulve*. Ved en mindre prøvegravning 1980 i nordøsthjørnet af det oprindelige skib fandtes levn af to munkestensgulve under det eksisterende. Vestligst i det gamle skib konstateredes ligeledes levn af ældre gulve: I nord ved hvælpillen mellem tredje og fjerde fag rester af et munkestensgulv svarende til det yngste i nord-

østhjørnet, mens der i syd ved den østligste dør fandtes spor af begge teglstensgulve foruden et mørtelgulv, som kan have været skibets ældste.²⁵

†*Vinduer*. På tegningen af kirkens sydside 1855 (fig. 9) ses afsprossede trærammer, sekundært indsat i delvis blændede vinduesåbninger. Af disse er korets og tårnets allerede beskrevet under de respektive afsnit, og hvad angår skibets to vinduer, så anes de fladbuede (og falsede) åbninger også her ovenover de nuværende jernvinduer fra 1871 (sml. fig. 4a). Begge vinduer er givetvis middelalderlige, men vanskelige at indpasse i det bygningshistoriske forløb. Formen svarer til langhuskorets, men det vestligste sydvindue synes ifølge sin placering at være ældre end hvælvs-lagningen i skibet. I nord spores øst for det østligste vindue ansatsen til et fladbuet vindue som sydsidens; men i øvrigt er vinduerne her stærkt præget af de eftermiddelalderlige forandringer i belysningsforholdene.

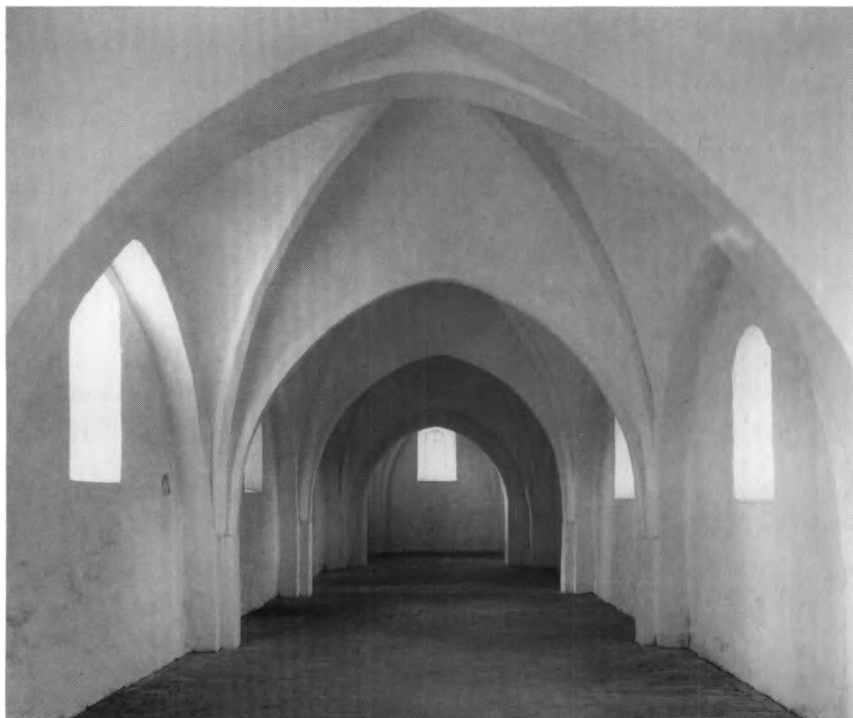

Fig. 12. Indre, set mod vest. NE fot. 1989. - *Interior to the west.*

†*Tagværker.* Ved beskrivelsen 1895 fandtes langhusets tagværk at være af fyr med enkelte genanvendte egestykker. Tårnets og sakristiets tagværker var af eg, formentlig oprindelige, mens våbenhusets var af fyr.

†*Opvarmning.* 1883 besluttede man at installere en kakkelovn i nordsiden overfor prædikestolen, men allerede 1896 flyttedes den ned i langhusets nordvesthjørne, hvor den blev sluttet til en skorsten, der førtes op gennem tårnet.¹²

Kirken står i dag hvidkalket ude såvel som inde og har tage, hængte med røde vingetegl. Våbenhuset har gipset loft, ophængt i bjælkerne.

På langhusets sydvæg i andet fag, vest for vinduet, ses et *kalkmalet* rødt indvielseskors, afdækket 1953.

†*Kalkmalerier.* Ved restaureringen 1953 fremkom flere spredte spor af kalkmalerier, som imidlertid på nær det ovenfor beskrevne levn atter blev overhvidtet. 1) To middelalderlige indvielseskors, tegnet som hjulkors: Det ene på sydvæggen mellem de to døre; det andet i nord, vest for den gamle dør (sml. fig. 5). 2) På tredje

hvælvfags søndre kappe fremkom malerispor, som skønnedes at være af ren ornamental art og snarest hidhørende fra renæssancetiden.²⁶

INVENTAR

Oversigt. Det meste inventar er fjernet fra kirken efter ansøgning derom 1947; bevaret er kun det murede, middelalderlige alterbord, dørføjene og nogle gravsten opstillet ved våbenhusets vægge, samt klokken, der hænger på sin plads i tårnet. En del genstande er overført til den nye kirke, hvor enkelte af dem er i brug. Det gælder den romanske fontekumme, hvori ligger et yngre fad af tin, alterstagerne og pengeblokken, hvis nedre del dog er fornyet. Af de inventarstykker, kirkeejeren Niels Pedersen Slange omkring år 1700 skænkede, er foruden den ovennævnte klokke bevaret altersølvet (ude af brug), mens altertavlens skæbne efter anskaffelsen af en ny 1840 er ukendt.

Alterbord (sml. fig. 6), middelalderligt, samtidigt med langhusets etablering, af munkesten, ca. 180 x 105 cm og 110 cm højt. Bordet, der er muret op ad østvæggen, står pudset og hvidtet. Den bageste del, 125 x 30 cm, er bygget 28 cm højere end resten, formodentlig for at danne ba-

sis for altertavlen (sml. f. eks. Havrebjerg s. 1095).

†*Alterbordspaneler*, fra nyere tid, dækkede bordet, så længe kirken var i brug.

†*Alterklæder*. 1695 nævnes et broget klæde af ostindisk kattun, hjembragt af kaptajn Magnus fra Ostindien. Skriveren anfører, at »året for gaven ikke kendes«, da det var før hans tid.²⁷ 1772 var bordklæde (og messehagel) af gult og blåt, blomstret fløj; det hang da i pjalter.²⁸ 1824 manglede alterklæde, og 1830 omtales et ubrugeligt, 1833 benævnt meget brøstfældigt.²⁹ Synet noterede 1839, at alterklædet, skønt det var anskaffet for få år siden, var brøstfældigt på grund af fugt, mens det endnu 1841 ansås for brugbart. Tre år senere var et nyt anskaffet.¹¹

†*Sidealterborde?* Nogle kampesten i hjørnet mellem sydøstre gjordbue og væggen i andet hvælvfag, dvs. det sted, hvor den nedrevne triumfvæg var, kan være rester af et sidealter.

En stor sten i gulvhøjde på tilsvarende plads i nordsiden kan ligeledes stamme fra et sidealter, begge antagelig fra den ældste kirke.

(†)*Altertavle*. Fra 1840,²⁹ bestående af en enkel, profileret ramme afsluttet af et topstykke i nyklassicistisk udformning, med maleri som nu hænger i den nye kirke (s. d.). På fodstykket var med fraktur malet: »Ikke som jeg vil, men som du vil. Math. 26 Cap. 39. Vers«.

†*Altertavle*, fra 1700, skænket af kirkeejeren, Niels Slange,³⁰ bestående af et stort skilderi hvorpå smukt malet Kristus på korset, fornedet en slange med knust hoved og et dødningehoved. Øverst, i en »blanch« tavle læstes Pilati ord: »Jesus Nazare(n)us rex judeorum«. 1772 trængte tavlen til istandsættelse; den var ved at falde ned. 1839 blev tavlen taget ned, da man havde besluttet at anskaffe en ny, hvilket var sket 1841.¹¹

Alterkalk, fra 1703, se s. 1919. †*Altersølv*. In-

Fig. 13. Indre, set mod øst. P. Hauberg fot. 1896. - *Interior to the east.*

Fig. 14. Altersølv skænket af Niels Slange 1703. Kalken med mestermærke for Didrik Hoff, København, oblatæsken med mestermærke for Niels Jacobsen Meier, Kalundborg (s. 1919). NE fot. 1989. - *Altar plate donated by Niels Slange in 1703. Chalice with the maker's mark of Didrik Hoff, Copenhagen, wafer box with the maker's mark of Niels Jacobsen Meier, Kalundborg.*

inventariene 1647-95 nævner en kalk og disk af sølv, der tilsammen vejede 32 lod.³¹

Alterkande, fra 1844, se s. 1919. En *†tinflaske* omtales 1647 og 1667.³¹

Alterstager, se s. 1919. 1861 var stagerne forsynet med forlorne piber til lys.¹²

†Messehagler. 1647 nævnes en messehagel, 1667 en gammel og 1695 to gamle, den ene af rødt fløjl med et kryds (kors) bagpå, forarbejdet af silke, den anden af noget gammelt, ubrugeligt, broget tøj.³² 1772 var messehagel (og alterklæde) af gult og blåt blomstret fløjl.²⁸ 1854 burde messehaglen fornyes eller opfarves.¹¹

Et *†røgelsekar* (ildkar) omtales i inventariene 1647, 1667 og 1695; i de to sidste benævnt gammelt.³¹

†Alterskranke, formodentlig fra 1800'rne, bestående af spinkle, drejede balustre.

Font og dåbsfad, se s. 1919. Af indberetninger 1895 og 1917 fremgår, at fontekummen hvilede på en muret tfod, der på de frie sider mod ko-

ret³³ var rund med tre rundstavprofiler, en foroven, to fornedet, *†Dåbsfad*, nævnt 1667 og 1695, af tin, vejede 1½ pd.³⁴ *†Dåbskande*, 1800'rne, af tin, svarede ifølge indberetning 1917 til kanden i Bjergsted, der er af såkaldt chokoladekandetype (jfr. s. 1783). Muligvis identisk med tinkande nævnt 1861.¹²

Et *†fontegitter* er omtalt 1826, da det skulle repareres. Det ansås imidlertid for aldeles uforødent og kunne derfor borttages.¹⁵

Et *†korgitter* betragtedes ligeledes som overflødig 1826, og der ville vindes mere plads i kirken, hvis det fjernedes.¹⁵

†Prædikestole. 1) Kun kendt fra præsteindberetningerne midt i 1700'rne; 1758 gengives gesimsens indskrift med forgyldte bogstaver: »Lex per Mosen data est, gratia et veritas per Jesum facta est. Joh. 1.« (Thi loven blev given ved Moses, nåden og sandheden er kommet ved Jesus Kristus. Joh. 1,17) og i postamentet: »Qvari tuba exalta vocem tuam. Es. 5 qvi ex deum est

verbum dei audit. Joh. 8. qvi vos audit, me audit. Luc. 10« (Løft din røst som basunen. Es. 58,1. Den, som er af Gud, hører Guds ord. Joh. 8,47. Den, som hører jer, hører mig. Luk. 10,16).¹⁰ 1772 fremgår det, at stolen da var blå-malet.²⁸ 2) (Sml. fig. 13) antagelig anskaffet kort efter synets ønske om en ny prædikestol 1822,³⁵ af fyr, med glatte rektangulære fyldinger. Himlen opsattes muligvis først 1829, jfr. synets notat dette år: Himmel over prædikestolen bør anbringes.¹¹ Opgangen med udsavede balustre var antagelig ældre, jfr. en blå farve, der 1917 konstateredes under den daværende egetræsmaaling. Sml. tprædikestol nr. 1. I skibets sydøsthjørne.

†*Stolestader* (sml. fig. 13). De ældre stoles udseende kendes ikke; de kan have haft døre, jfr. et ønske fra 1824 om, at manglende stole-døre skulle anskaffes. Efter en hovedreparation 1855 ville alle kirkens stole blive fornyet og opmalet.¹¹ Året efter var forbedringerne foretaget. Af fotografier fremgår, at gavlene havde arkadefelt og topstykke med volutter, dørene glatte rek-

Fig. 15. Maleri udført af Mariane Stub, muligvis 1826, til altertavlen i den gamle kirke (s. 1913, 1920). NE fot. 1989. - *Painting by Mariane Stub, possibly 1826, for the altar-piece in the old church.*

Fig. 16. Alterstage fra 15-1600'rne (s. 1919). M. Mackeprang fot. 1917. - *Altar candlestick from 16th/17th century.*

tangulære fyldinger. 1928 fjernedes stolestadedørene fra midtergangen.¹² 1895 og 1917 var stolene egetræsmaledede.

En indelukket †*herskabsstol* nævnes i en tilføjelse til kirkens beskrivelse 1772.²⁸ 1824 var gulvet i herskabets stol i koret yderst forfaldent, og 1826 burde den fjernes, da den ikke brugtes og vansirede kirken.¹¹ I stedet kunne anbringes bænke til de børn, der assisterede ved sangen i kirken. 1901 benyttede herskabet sædvanligvis den første stol på kvindesiden.¹²

†*Mobler i sakristiet*. 1834 anskaffedes et bord tillige med bænke og en stol.¹⁵

Dørfloje. 1) 16-1700'rne, bestående af fem planker, som på bagsiden (mod sakristiet) holdes sammen af to vandrette revler, hvorimellem en skrå, alle med profileringer langs kanterne. På forsiden to gangjern i hele dørens bredde. En samtidig *kasselås* sidder på den side, der vender

mod sakristiet. Døren var tidligere brun, nu lysegrå. Mellem kor og sakristi.

2) Svarende til nr. 1 med senere tilføjet halvrundt stykke foroven. Gangjernene på denne dør er dog betydelig spinklere. Samtidigt dør-greb. Lysegrå. Mellem våbenhus og skib.

3) 1700'rne. Indgangsdør til våbenhuset (jfr. fig. 7), men nu ophængt på østvæggen i dette rum. På ydersiden flammeret omkring rudeformet felt; på bagsiden to vandrette revler med affasede kanter. På ydersiden oprindelige bukkhornsbeslag og nøgleblik. Lysegrå.

†*Salmenummertavler*. 1) Antagelig fra 1800'rne, med udsavning foroven (jfr. fig. 13). 2) Muligvis fra 1905.¹² Forneden var en skuffe til opbevaring af tallene, foroven udsavet topstykke. Sort ramme med hvidmalet fraktur: »Før Prædiken« og »Efter Prædiken«. I de to hvidmalede felter stifter til ophængning af metalnumre.

†*Ligbåre?* 1815 ønskede synet en ny ligbåre anskaffet.³⁵

Klokke (fig. 17), 1701, støbt af Steffen Scherrenbein, tvn. 66 cm. Latinsk indskrift i tre linjer om halsen: »Me fvdit Stephanvs Scherrenbein civis Hafniensis anno Chri(sti) mdcci. Ivssv ac

Fig. 17. Klokke støbt 1701 af Steffen Scherrenbein (s. 1916). NE fot. 1989. - Bell cast in 1701 by Steffen Scherrenbein.

svmptibvs patroni templi Afnesøensis nobilissimi Nicolai Slange consvliarii regii.« (Mig støbte Steffen Scherrenbein borger i København det Kristi år 1701 på befaling og bekostning af Avnsø kirkes patron den ædle Niels Slange kongelig råd). Under indskriften stiliseret akantusbort og på legemet Slanges våben. Ophængt i slyngebom.

†*Klokke*. 1647 nævnes en klokke i tårnet, formentlig den samme der 1695 omtales som lille, gammel og revnet.³⁴ 1758 noterede præsten, at kirken kun havde den lille klokke, der var skænket af Niels Slange.¹⁰

Klokkestol, ældre, af eg, med flere fornyede stivere. I øst og vest tre dobbelte skråstivere, i nord og syd korte stivere.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) O. 1787. Hr. Abraham Grönberg, født i Munke Bierbye 23. maj 1720, død på Aunsøegaard 19. april 1787. Opsat og bekostet af den afdødes pårørende. Rosa kalksten, 150 x 78 cm, med profilering langs kanten. Gravskrift med fordybet antikva tværs over stenen. Op ad våbenhusets vestvæg.

2) O. 1807. Ane Catrine Karen Hofgaard Selmer, født Flensburg. Født i Aarbye præstegård 10. dec. 1779, død på Aunsøegaard 16. aug. 1807, med hendes yngste datter Oline Andrea Selmer, *14. april, †20. aug. 1807. Efterlader sig mand samt to sønner og to døtre. Grå kalksten med ortoceratitter, 138 x 88 cm, med profilering langs kanten. Gravskrift med fordybet antikva tværs over stenen. Op ad våbenhusets vestvæg.

3) O. 1816. Johan Bernhard Selmer, *3. maj 1767, gift med Ane Catrine Karen Hofgaard, født Flensburg. Død på Aunsøegaard 10. sept. 1816, 49 år gammel. Ægteparret efterlader sig fire børn. Rødbrun kalksten, 138 x 88 cm, med profilering langs kanten. Gravskrift med fordybet antikva tværs over stenen. Op ad våbenhusets vestvæg.

†*Gravtræ*, o. 1600. Ben Laurissøn med sin fader og farfader, som boede og døde i Afnsø Gaard, og døde Ao. Christi 160.. Fladt gravtræ med fordybede bogstaver opfyldt med bly. Lå

Fig. 18. Kirken, set fra sydøst. HJ fot. 1989. - *The church seen from the south-east.*

1758 i gulvet, og det bemærkes, at kirken kun havde denne ene begravelse.³⁶

†*Mindekrans*, fra 1901, af sølv, skænket af arbejderne på Avnsøgård og Svebøllegård.¹² På skibets nordvæg, jfr. fotografi fra 1917.

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1895. Sognefoged Jørgen Nielsen, Svebølle, *29. juli 1826, †6. okt. 1895, og hustru Ane Christensen, *17. juni 1824, †1. maj 1877. Grå, opretstående granitsten med poleret forside, på lav granitsokkel. Indskrift med fordybede versaler. Syd for kirken.

2) O. 1895. Gårdejer Jens Andersen, *14. juli 1803, †30. nov. 1882, og hustru Sidse Andersen, født Jørgensen, *13. jan. 1818, †27. dec. 1895. Grå, opretstående granitsten. Forsiden er poleret, med sandblæst dekoration i form af en gren med blade langs den ene side. På lav sokkel af granit. Indskrift med fordybede versaler. Syd for kirken.

På fotografi fra 1947 ses flere †*støbejernsgitre*.

AVNSØ NY KIRKE

På den som anneks anlagte kirkegård nordvest for Svebølle (nu Gammel Svebølle) er den nye kirke opført 1934 efter tegninger af arkitekt Aage Herløw.³⁷ Grundstenen blev nedlagt 10. maj, og indvielsen fandt sted 25. nov.¹⁵

Den højtliggende kirkegård, hvorfra der er frit udsyn over det bakkede landskab skærmes af levende hegn (bornholmsk røn samt hække af bøg og tjørn). Hovedindgangen i syd fra landevejen er en køreport, lukket af sortmalede jern-tremmefløje; der er ydermere indgange i øst fra den 1985-86 anlagte parkeringsplads (landskabsarkitekt Birgitte Fink). - Et nødtørftshus i kirkegårdens nordøstre hjørne er muligvis samtidigt med kirken.

Den hvidkalkede, teglhængte kirke er opført af tegl over blank kløvstensokkel. Stilen er asketisk og stram som arkitektens andre kirker på egnen, såsom Nekselø og Alleshave (s. 1684

Fig. 19. Indre, set mod øst. NE fot. 1988. - *Interior to the east.*

og 1771) og tydeligvis inspireret af tidens nyklassicistiske strømninger.

Kirken består af kor og skib samt tårn over sydsidens våbenhus. Skibets vestende er etagedelt med ligkapel (nord) og præsteværelse (syd) under et orgelpulpitur, der belyses af et stort cirkulært vindue. Både kor og skib overdækkes af pudset tøndehvælv på træforskalling, mens de øvrige rum har bjælkelofter.

Ved korets og alterpartiets nyindretning 1970 indsattes i østvinduet et *glasmaleri*, udført af Sven Havsteen-Mikkelsen. Den abstrakte komposition er holdt i klare røde, blå og gule farver.

INVENTAR

Det indre præges af istandsættelsen 1970, da kor og alterparti nyindrettedes. Samtidig ændredes farveholdningen på prædikestol og stolestader, som stammer fra kirkens opførelse. Orglet flyttedes fra pulpituret i vest ned i skibets nordvesthjørne.

Alterbordet, fra 1970, er en svær granitplade, som hviler på muret fundament.

Som alterprydelse tjente oprindeligt et tskab med fløje hvorpå indskrifter. Midtskabet rummede et *krucifiks*, fra 1800'ernes sidste halvdel,

skænket til kirken. Figuren er af metal og stemplet: »Budtz Muller & Co. Kjöben (havn)«. ³⁸

Altersølv. 1) Foræret til den nye kirke af købmand Møller, Gammel Svebølle. ¹⁵ På kalkens bæger graveret: »Aunsø kirke november 1934«.

2) (Fig. 14) skænket af Niels Slange 1703. ¹⁰ Ude af brug. *Kalken* er 20 cm høj; den cirkulære fod med fodplade og kvartrundstav adskilles ved et lille profilled fra det cylinderformede skaft. Dette brydes på midten af fladtrykt, midtdelt knop med godronnering nærmest skaftet. Samtidigt bæger. På foden graveret skriveskrift: »Afnsoe Kirke Ao 1703«. Under fodpladen fire stempler: mestermærke DH over 1703 for Didrich Hoff (Bøje 280), Københavnsmærke med udslidt årstal, gardeinmærke for Conrad Ludolf og månedsmærke vandmanden. Under bunden graveret: »Disch og Kalck = 36 Lod«, nu næsten udslidt.

Dysken måler 14 cm i tv. og har graveret cirkelkors på fanen.

Oblatæske, fra o. 1700, tv. 7,5 cm, cylinderformet, med låg i to afsæt, hvorpå graveret: »A.K.«. Under bunden mestermærke gentaget to gange: sammenskrevet NM for Niels Jacobsen Meier, Kalundborg, omtalt 1699-1708 (Bøje 1869).

Alterkande, fra 18-1900'erne, af porcelæn, fra Bing & Grøndal (oprettet 1853), chokoladekanform, sort med guld Kors og -kanter. Opbevares i præstegården. Tilsvarende *æske* med låg,

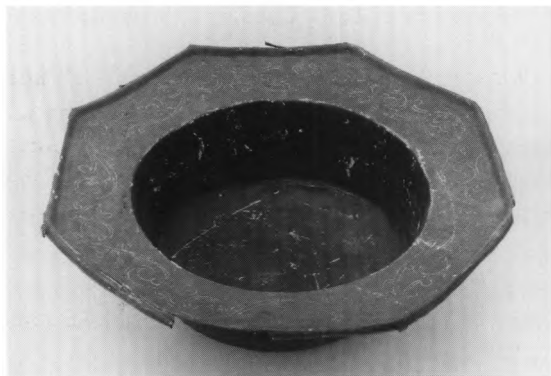

Fig. 20. Dåbsfad nr. 3, af messing, fra 1600'erne (s. 1920). NE fot. 1989. - *Baptismal dish no. 3 of brass, 17th century.*

Fig. 21. Døbefont af granit. Romansk kumme opstillet på fod udført i forbindelse med overflytningen til den nye kirke 1934 (s. 1919). NE fot. 1989. - *Granite font. The Romanesque bowl is on a base made when the removal to the new church took place in 1934.*

fra Den kongelige Porcelænsfabrik. †*Alterkande*, anskaffet 1844, af porcelæn. ¹¹

Alterstager (fig. 16), fra 15-1600'erne, med støbermærke under bunden (fig. 24), ca. 36 cm høje. Det svære, cylinderformede skaft har ring på midten, ensdannet fod- og lysekål. Lysepig af jern. Muligvis identiske med de to messingstager, der opføres i inventariet 1695, og vejede 8 pd. ²⁷

Altersranken udgøres siden 1970 af to lange nadverskamler opstillet vinkelret på østvæggen. ³⁹ †*Altersranke*. Ved kirkens opførelse var den halvrund med drejede søjler og håndliste af træ.

Fontens (fig. 21) romanske kumme er overflyttet fra den gamle kirke og opstillet på fod fra 1934, ⁴⁰ af granit. Kummen har næsten lodrette sider, måler 47 cm i tv. og har tovstav ved mundingsranden. Rustspor antyder, at der har været en lukkeanordning. Den uregelmæssige

Fig. 22. Pengeblok bestående af ældre overdel på fod fra 1800'rne (s. 1920). Thora Fisker fot. 1966. - *Aims post, the upper part of which is old but the base is 19th century.*

form er søgt afhjulpet ved ophugning visse steder. Foden har form som et terningskapitel. Opstillet i skibets nordøsthjørne.

Dåbsfæde. 1) Fra 1600'rne, af tin, tv. 58,5 cm med 7 cm bred fane, 9 cm dybt. Glat. 2) 1963,¹⁵ af messing, glat. 3) (Fig. 20) fra 1600'rne, antagelig det, der nævnes i inventariet 1861.¹² Af messing, ottekantet med cirkulær fordybning.

34 cm i tv., 13 cm dybt. På fanen graverede ranker. Ude af brug.

Dåbskande, fra 1935, af messing. På standkanten ses graveret versalindskrift: »Skænket til Aunsø Kirke 1935 af Mejeriejer S. Petersen og Hustru«.

Prædikestolen stammer ligesom *stolestaderne* fra kirkens opførelse og står med to kirsebærrøde farvetoner. I skibets sydøsthjørne.

Pengeblokken (fig. 22) består af en ældre del,

som er anbragt på en yngre fod, muligvis fra 1831, da blokken burde istandsættes.⁴¹ Den gamle kasse måler 20 x 14 cm og er 29 cm høj, totalhøjde 93 cm. Pengeslids i det jerndækkede låg, der er fæstnet med nyere søm. Det oprindelige udseende kan have svaret til blokken i Hammer, Udby eller Bårse.⁴² Ved vestvæggen.

Dørflojene er samtidige med bygningen.

Orgel, bygget 1970 af I. Starup & Søn, København; af standardtype med fire stemmer, udvidet 1982 med én stemme. Disposition: Manual: Gedakt 8', Principal 4', Rørflojte 4', Quintatøn 2'; svelle. Pedal: Subbas 16' (tilbygget 1982). I kirkens nordvesthjørne, med sydvendt facade og spillebord, †*Orgel,* bygget 1944 af I. Starup & Søn med genanvendelse af ældre dele. Syv stemmer, ét manual og anhangspedal. Disposition: Manual: Bordun 16', Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Gedaktflojte 4', Oktav 2', Cymbel ½' III; svelle. Anhangspedal. Pneumatisk aktion, pneumatisk vindlader. Tegnet af Aage Herløw i samarbejde med orgelbyggeriet.⁴³ Prospektpiber af zink. Opstillet på pulpitur i skibets vestende. Indtil 1944 anvendtes et †*harmonium.*¹⁵

Salmenummertavler, fra 1934, glatte, med søm til metalnumre. Hvidmalede.

Maleri (fig. 15), muligvis fra 1826, malet af frøken (Mariane) Stub. Motivet er Kristus i Getsemane, holdt i mørke farver, med lysere glorie bag Kristi hoved. Lysningsmål 158 x 126 cm, olie på lærred. Maleriet blev 1955(54?) restaureret af en tysk flygtning,¹⁵ jfr. påskrift i nedre højre hjørne. Billedet kom til den gamle kirke 1841,⁴⁴ som afløser for den af Niels Slange skænkede altertavle. Det kan være købt på den auktion, der 1840 holdtes over kunstnerens arbejder, hvor et maleri med nævnte motiv solgtes.⁴⁵ Henstillet i tårnets mellemstokværk.

Belysningen består af *lampetter* på væggene.

Klokker. 1) Skænket af planteskoleer Hjortso 1934, ifølge indskrift med reliefversaler på legemet.¹⁵ Tv. 61 cm. 2) Skænket af lærer og forfatter Søren Wiskinge 1936, ifølge indskrift med reliefversaler om halsen. Tv. 110 cm.

Ophængning i jernbomme ved De Smithske Støberier, Aalborg.

KILDER OG HENVISNINGER

Lerchenborg Gods. Godsarkivet. IX. 1. 1826-1927. Sager vedr. kirkerne. - *Ved embedet.* Kaldsprotokol 1738-1806. - Liber daticus 1-2. O.1809-19(66). - Synsprotokol 1862-19(66). - Se i øvrigt arkivalier for Holbæk amt i almindelighed s. 50.

NM2. Indberetninger ved P. Hauberg 1895 og M. Mackeprang 1917 (bygning og inventar), V. Hermansen 1948 (notat om kirkens tilstand), Aage Herløw 1954 (bygning), Erik Moltke 1966 (inventar), Elna Møller 1966 (bygning), Mogens Larsen 1980 (fugtskader i murværk) og Marie-Louise Jørgensen 1984 (inventar og gravminder). - Bygningsbeskrivelse og kalkmalerier ved Hugo Johannsen, inventar ved Marie-Louise Jørgensen og gravminder ved Anders Holm Rasmussen. Redaktionen afsluttet 1989.

Tegninger. NM2. Plan ved Aage H. Mathiesen 1895. - Plan, snit, facader og detalje af nordvæg med indvielseskors ved Aage Herløw 1954. - Plan ved Per Godtfredsen 1966. - Planer, snit, rekonstruktioner, bygningsdetaljer og dørfloje ved Jørgen Ganshorn Nielsen 1980 (tryk). - Plan og detalje af fundament ved A. Monrad Hansen 1980 (tryk).

Litteratur. Jørgen Ganshorn Nielsen: En bygningsarkæologisk undersøgelse af Aunsø kirke, Skippinge herred Holbæk amt og en belysning af dens historiske bestemte tilknytning til hovedgården Aunsøgård (Afgangsupgave på Afdeling for nordisk arkitekturhistorie og opmåling. Institut I) 1980; Jørgen Ganshorn: Aunsøgård og Aunsø kirke. Bygningshistorie og sammenhæng, i ÅrbHolbæk 1981, s. 47-66.

¹ Svend Aakjær, udg.: Kong Valdemars Jordebog, 2, 1926-42, s. 144f., 154 og 203.

² Roskildebispens jordebog s. 50f.

³ Tage E. Christiansen: Sognelisterne i Roskildebispens Jordebog, i HistT. 77, 1977, s. 10, 60.

⁴ Repert. nr. 238.

⁵ Landebogen s. 130.

⁶ KancBrevb.

⁷ Kronens Skøder III, 297.

⁸ Jfr. Jørgen Ganshorn: Aunsøgård og Aunsø kirke, i ÅrbHolbæk 1981, s. 47-66.

⁹ RA. Københavns Universitets arkiv. 41.03. Trinitatis kirke. Forskellige dok. o. 1657-1735.

¹⁰ LA. Bispearkivet. 1758-59. Hist. efterretn. til HofmFund.

¹¹ LA. Skippinge og Ods hrdr.s provsti. 1824-36, 1831-44, 1844-61, 1862-75. Synsforretningsprot.

¹² Ved embedet. Synsprot. 1862-19(66).

¹³ Ved overgangen til selveje 2. febr. 1911 forpligtede kirkeejeren sig til uden vederlag at afgive halvanden skæppe land til en kirkegårdsudvidelse; men det er uvist, om jorden nogen sinde blev taget i brug til formålet (note 12).

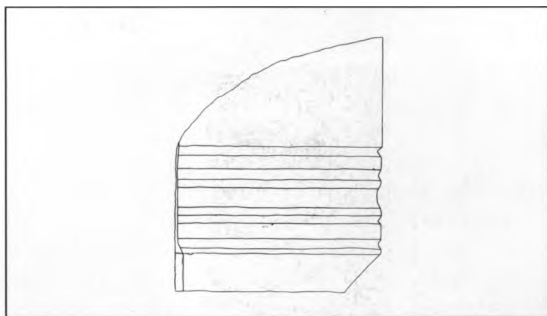

Fig. 23. Profileret granitkvader på tårnets nordvestre hjørne (s. 1908). 1:10. Målt og tegnet af Jørgen Ganshorn Nielsen 1980. - *Ashlar with moulded chamfer in the north-west corner of the tower.*

¹⁴ Jfr. indberetning ved Elna Møller.

¹⁵ Ved embedet. Liber daticus 1-2. O. 1809-19(66).

¹⁶ Jørgen Ganshorn har i sin afgangsupgave fra Kunstakademiets arkitektskole givet en helt afvigende tolkning af kirkens ældste bygningshistorie, idet han opfatter de ældste dele af langhuset som levn af et skib, der i 1400'ernes første halvdel rejstes vest for et tkor af tegl jævnbredt med skibet.

¹⁷ Sml. Gislinge (s. 562 med yderligere henvisninger i note 13) og Røsnæs (s. 1349).

¹⁸ Sml. de i note 17 nævnte kirker foruden vestforlængelsen i Årby (s. 1446).

¹⁹ Jfr. s. 206; endvidere Jørgen Ganshorn (note 8) s.64.

²⁰ Jfr. Hugo Johannsen: På sporet af en vestsjællandsk murermester fra 1500-ernes første årtier, i Strejflys over Danmarks bygningskultur. Festskrift til Harald Langberg, 1979, s. 107.

²¹ RA. DaKanc. D19. 1699-1771. Koncepter og indlæg til Sjællandske registre.

²² Jfr. Traps 4. udg. (1920).

²³ Jfr. bl.a. indberetning samt fotografier ved Victor Hermansen 1947 foruden arkitekt Aage Herløws fotografier forud for og under restaureringen 1952-53.

²⁴ Lerchenborg Gods. Godsarkivet IX. 1. 1826-1927. Sager vedr. kirkerne.

²⁵ Jfr. Jørgen Ganshorn Nielsen: En bygningsarkæologisk undersøgelse af Aunsø kirke... 1980, s. 8f.

²⁶ Sml. fotos i NM2.

²⁷ LA. Bispearkivet. Skippinge hrd. 1617-1820.

²⁸ NM2. Håndskriftsaml. Indb. vedr. Sjælland til Thurah og Hoffman 1755 og 1773. I-II.

²⁹ Jfr. note 15 og 11.

³⁰ Jfr. note 10 og LAVib. Håndskriftsaml. H7 (2) 62. Sjælland. Niels Lachmanns: Udkastning til en fuldstændig Beskrivelse over gamle og nye mærkværdige Ting...

³¹ Jfr. note 34 og RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkerogsk. 1661-72. Kalundborg og Sæbygård amter.

³² Jfr. note 31 og 27.

³³ Jfr. kirkens beskrivelse 1905, hvoraf fremgår at fonten stod i koret (note 24).

³⁴ LA. Skippinge hrd.s provsti. 1647-1783. Herredsbog.

³⁵ LA. Holbæk amts provsti. 1808-23. Synsforretn.

³⁶ Jfr. Ved embedet. 1738-1806. Kaldsprot. og note 10. DaAtlas VI, 219 og HofmFund. VIII, 226 har 1601 som dødsår. I præsteindb. bliver det manglende ciffer i 160. imidlertid så grundigt diskuteret, at der ikke kan være tale om en læsefejl.

³⁷ I Kunstakademiets bibliotek findes tryk af tegningerne (dateret dec. 1933) med senere revisioner. Endvidere amatørfotos af den nyopførte kirke samt arkitektens notater vedr. udgifter til opførelse m.v. (dateret 30. juli 1954).

³⁸ Budtz Muller, 1837-84, blev cand. pharm. 1858 og

1859 ansat på Svaneapoteket i København hos Alfred Benzon, med hvem han 1862 gik i kompagniskab om atelier og forretning med fotografiske artikler, fra 1871 eneindehaver, jfr. DaBioLeks. 3. udg. og Bjørn Ochsner: Fotografer i og fra Danmark indtil år 1900, „1969.

³⁹ Yderligere to kortere skamler opbevares i tårnets mellemstokværk.

⁴⁰ Skænket af stenhuggermesteren, der udførte den.

⁴¹ Jfr. note 11. Det fremgår af arkivalierne, at der er store problemer med fugt i disse år.

⁴² DK. Præstø s. 799, 916 og 868.

⁴³ I. Starup & Søns arkiv.

⁴⁴ Jfr. note 15 og 11.

⁴⁵ Et billede med dette motiv var udstillet 1826, jfr. Weilbach: KunstLeks., som i øvrigt henviser til et auktionskatalog 10. maj 1840.

Fig. 24. Bomærke under alterstagens fod, sml. fig. 16 (s. 1919). Tegnet af Marianne Nielsen. - *Mark beneath the foot of the candlestick, cf. fig. 16.*